

slučaju, uspostavljeni periodizacijski sustav, zajedno s esejima o pojedinim pjesnicima koji ga ponekad potvrđuju, a ponekad i *dezintegriraju*, predstavlja idealan spoj koji može prije svega poslužiti kao uvjerljiv orijentir za čitanje hrvatskog pjesništva druge polovice 20. stoljeća, a pogotovo za znanstveno ili studijsko bavljenje tim korpusom.

Kada pak gledamo ediciju u cjelini, s obzirom na obuhvatnost i detaljnost mogli

bismo reći kako se radi o (za sada nedovršenoj) enciklopediji novijeg hrvatskog pjesništva, iako edicijom nisu, na što upozorava i sam autor, obuhvaćena sva pjesnička imena, već *samo* nosive pjesničke grupacije i individualiteti (za sada se radi o nekoliko stotina imena!). Stoga možemo zaključiti kako se radi o kapitalnoj književnokroatističkoj ediciji te se nadati kako će uskoro dobiti i preostale dijelove.

BEZ TETOŠENJA I ZAPLOTNJAŠTVA

(Nikola Milićević: *Kritike i polemike*. Priredio Vinko Brešić. Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2012. Str. 351)

Mario Kolar

(Poslijediplomski doktorski studij kroatistike,
Filozofski fakultet – Zagreb)

U hrvatskoj književnoj povijesti Nikola Milićević (1922. – 1999.) ostao je upamćen prije svega kao pjesnik i prevoditelj, a zatim i kao antologičar. Brojni studenti hrvatske književnosti, i općenito kroatisti, zapamtili su ga pak kao profesora, odnosno proučavatelja novije hrvatske književnosti. No, manje je do danas poznat, odnosno manje je do danas pažnje posvećivano njegovom književno-kritičarskom radu, pogotovo onom s početka njegove kritičke i znanstvene karijere sredinom 20. stoljeća, o kojem i govori knjiga koja je pred nama.

Kada se govori o Milićeviću kao pjesniku, obično se navodi da se, nakon početka koji datiraju još u školske dane, u knji-

ževnosti ozbiljnije predstavio zajedno s krugovaškom grupacijom, kojoj ipak nije u potpunosti pripadao, nego je s vremenom izgradio samosvojnu pjesničku poetiku. Dječačke i mladenačke stihove sabrao je u zbirci *Zlatna grana*, objavljenoj 1952., iste godine kada je bio i među pokretačima i urednicima znamenitog časopisa “Krugovi”, u kojem intenzivno i objavljuje liriku, eseje, kritike i slične tekstove. Godinu kasnije kao istaknutiji krugovaš potvrdio se ciklusom *Pod ravnodušnim zvijezdama* u zajedničkoj zbirci *Pjesme* s jednako istaknutim pripadnicima tog časopisnog naraštaja Slobodanom Novakom i Vlatkom Pavletićem. Zbirke *Obećanja žute zore*

(1956) i *Snijeg i crna ptica* (1964) kritika je ocijenila kao pjesništvo zavičajnog (mediteranskog) mita, na kojem je tragu, otvarajući se ipak i prema univerzalnijim temama, Milićević ostao i u svojim kasnijim zbirkama *Prah zemaljski* (1974), *Ruke pune mošta* (1977), *Nepovrat* (1984) i *Pjesme iz tišine* (1994). Osim pjesništva, objavljivao je i esejističku (*Ponoćne prikaze*, 1985) te autobiografsko-memoarsku prozu (*Sa stola i koljena*, 1981, 1989). Dio Milićevićeva bogatoga književno-znanstvenog i nastavnog rada na Katedri za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu (1955. – 1988.) ostao je zabilježen u knjigama *Vladimir Čerina* (1965), *Riječi u vremenu* (1981) i *Od davnih do nedavnih* (1989). Bavio se i prevoditeljskim radom s više jezika (*Izabrani prepjevi*, 1998) te je objavio antologije hrvatskog, latinskog, španjolskog i hispano-američkog pjesništva.

I dok je njegov lirski, znanstveni, esejistički, antologičarski i prevoditeljski rad do danas, kako je rečeno, dobrim dijelom poznat i široj kulturnoj javnosti dostupan kroz objavljene knjige, njegov plodan kritičarski rad, pogotovo onaj s početka, ostao je razasut po časopisima, time i teže dostupan, što je vjerojatno i razlog slabije recepcije tog dijela njegova opusa. No, zahvaljujući Milićevićevom nekadašnjem katedarskom mlađem kolegi (i “cimeru”!) Vinku Brešiću, reprezentativan izbor njegovih ranih kritičko- polemčkih i sličnih tekstova sabran je u knjizi *Kritike i polemike*, koju je povodom 90. obljetnice autora rođenja, a dvanaest godina nakon njegove smrti, kao 131. knjigu svoje *Male knjižice* objavilo Društvo hrvatskih književnika (DHK).

Brešić je u knjigu uvrstio pedesetak Milićevićevih eseja, kritika, prikaza, osvrti, polemika, nekrologa, biografsko-obljetničarskih crtica i sličnih zapisa nastalih u

vrijeme njegova najintenzivnijeg kritičarsko-publicističkog rada tijekom 1950-ih. Milićević je, naime, još kao student do sredine 1950-ih radio kao lektor, korektor i novinar u “Vjesniku”, gdje je – pogotovo u njegovoj kulturnoj rubrici – objavio velik broj radova. Posebno je bio aktivan i u spominjanim “Krugovima”, koje je jedno vrijeme i uređivao, a objavljivao je i u drugim časopisima i novinama poput “Republike” i “Narodnog lista” (preteča današnjeg “Večernjeg lista”). Kako saznajemo iz Brešićeva pogovora knjizi, Milićević je i kasnije pisao kritike, ali mnogo rjeđe te sada s *teretom* sveučilišnog profesora, što je djelomično utjecalo i na drugačiji diskurs. To je i glavni razlog zbog kojeg su u ovu knjigu uvrštene samo kritike i slični tekstovi iz njegova ranog, mladenačkog kritičarskog razdoblja.

O HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Najveći broj Milićevićevih tekstova u knjizi odnosi se na hrvatsku književnost. Knjigu otvara esej *Zlo našeg vremena*, objavljen u prvom broju “Krugova”, u kojem Milićević piše o problemima svoje *izgubljene* poslijeratne generacije koja je zapala u strah, skepsu i apatiju: “završio je rat i pali su mnogi lažni bogovi, u koje je omladina vjerovala. Pojavila se opća dezorijentacija, opća konfuzija u gledanju na razne ljudske i društvene vrijednosti [...] Iz ovakvih momenta proizlazi najveće zlo našega vijeka (*mal de siècle*) ne samo kod omladine nego i kod odraslih ljudi. Opća nesnalažljivost[,] opća besperspektivnost i, što je najteže, opća nesigurnost [...] Nema jedinstvene misli i jedinstvenog cilja, koji bi ljude vodio u životu i radu.” U ovom se eseju Milićević pokazuje kao odličan poznavatelj svojeg vremena, a napominje kako se to odrazilo i

na književnost, pogotovo što se tiče *njegove* krugovaške generacije koja je dobrim dijelom upravo i tematizirala stanja egzistencijalne nesigurnosti, izgubljenosti i straha. U “Vjesniku” pak sljedeće godine piše kratak tekst o još jednom općem problemu – o nedostatnim financijskim sredstvima za kulturne programe, čije rješenje vidi u uklanjanju poreza na takve dotacije.

Od zapisa koji se odnose na hrvatsku književnost, najveći broj predstavljaju temeljiti i britki osvrti na novoobjavljene knjige recentnih mu hrvatskih književnika. Neke od njih su ga potpuno neugodno iznenadile, poput zbirke pjesama *Zemlja i oblaci* (1952) Jakše Kušana, o kojoj govori da je “jedna beznačajna knjiga stihova”. Nasuprot tome, gotovo da nije našao ikakvog prigovora izrazito “čitljivom” romana *Divota prašine* (1954) Vjekoslava Kaleba te *Crnoj maslini* (1955) Vesne Parun, u kojoj su “neobuzdanost” i “vitalnost” iz njezinih “čudesnih” *Zora i vihora* (1947) zamijenili “smirenost, bol i slike gotovo romantičnog sna”. Pozitivno je ocijenio i zbirku *Breze kanarinci kiša* (1955) Vjekoslava Majera, nazvavši njezinog autora “tipičnim pjesnikom grada” koji zna “zaviriti u svaki i najskrovitiji ugao” te “sve to zabilježiti na svoj, lepršav i bizaran način”. I zbirka *Biti ili ne* (1955) Jure Kaštelana dobila je visoku ocjenu kao “aktivistička poezija, ali bez suhe narativnosti, bez deklarativnosti i isprazne patetike” u kojoj je pjesnik “otvoreno suočen s ovim našim danima, koji nam u svom nemirnom proticanju donose i veličinu, i ponos, i zabrinutost, i stanovitu bojazan”. Zbirku *Plitvička rapsodija* (1954) Čede Price vidi kao autorov siguran put na kojem će pronaći “sebe, cjelovitog i čistog”, što u ovoj zbirci ipak još uvijek nije u potpunosti uspio. Zanimljiv je osvrt na inovativnu zbirku *Tanke* (1954) Radovana Ivšića, koja je u hrvatsku poeziju

– prije nego li se pojavio još šturi oblik haikua – nastojala uvesti istoimeni japanski peterostišni poetski mikrooblik. Poigravajući se nazivom zbirke i književnog oblika, Milićević na primjeru jedne pjesme govori: “Bez sumnje da se nad ovom ‘tankom’ tankom možemo ‘debelo’ zamisliti. Ona ima svoj svijet, kao i mnoge druge u ovoj knjizi”, no napominje i da ih ima dosta “koje su prilično šture i ne mogu nam mnogo reći.” Posljednja kritika odnosi se na zbirku različitih zapisa *Lica i krajolici* (1955) Gustava Krkleca. Milićević smatra kako su Krklecovi zapisi u toj knjizi jedan od najboljih primjera naše “književne i kulturne žurnalistike”.

Nekoliko Milićevićevih članaka posvećeno je i recentnim mu književnim časopisima. Tako povodom pokretanja slavonskobrodskih “Vidika” reagira na negativne kritike koje su neki kritičari *s visoka* uputili tom omladinskom časopisu, kojem, smatra, ipak treba dati šansu. Što se tiče omladinskih časopisa, poduži osvrt posvetio je i poeziji u srednjoškolskom listu za književnost, nauku i umjetnost “Polet”, izdvojuvši mlade pjesnike koji najviše obećavaju. Kratko crticom pozdravio je i pokretanje splitskog časopisa za književnost “Mogućnosti” 1954., smatrajući da je takav časopis neophodno potreban sredini koja ne samo da ima bogatu književnu tradiciju, nego – kao kulturni i ekonomski centar Dalmacije – jednak potencijal i za budućnost. Poseban osvrt posvetio je i desetogodišnjici časopisa za književnost DHK-a “Republika”.

Veći broj zapisa nastao je i povodom različitih obljetnica hrvatskih književnika. Tako je nekrologe napisao Peri Ljubiću, Antunu Branku Šimiću, Tinu Ujeviću i Antunu Barcu, a osvrnuo se i na 50. rođendan Dragutina Tadijanovića te na 25. godišnjicu smrti Đure Sudete i Vladimira Čerine. Posebnu pažnju posvetio je i novim, većinom

izabranim ili sabranim, izdanjima djela Stanka Vraza i Petra Preradovića, Vladimira Nazora, Janka Polića Kamova, Drage Gervaisa, Vjekoslava Majera i Dobriše Cesa-rića, te antologiji *Hrvatska proza I–II* (1956) Petra Šegedina.

Iako je implicitna polemička nota prisutna u gotovo svim Milićevićevim tekstovima, nekoliko članaka mogli bismo okarakterizirati i kao eksplicitne polemike. Tako u članku *Za Franu Alfirevića* polemizira s “površnošću i plitkošću“ sudova Petra Džaića o poeziji toga pjesnika koji, prema njegovu mišljenju, ima sigurno mjesto među najboljim pjesnicima međuratnog razdoblja. Posebno je zanimljiva polemika naslova *Među-team Slamnig-Šoljan* u kojoj se osvrće na napise te dvojice krugovaških otpadnika o “Krugovima”. Naime, nezadovoljni poetikom “Krugova” Slamnig i Šoljan su pokrenuli *svoj* časopis “Međutim” u kojem su se obračunavali s krugovašima, na što je Milićević, kao krugovaš, dakako, reagirao. Iz Milićevićevih opservacija je vidljivo kako se ustvari radi o srazu dviju ideja književnosti. Milićević, naime, Slamnigu i Šoljanu zamjera “potpunu nezainteresiranost za bilo kakve ozbiljne probleme”, odnosno općenito neozbiljan pristup ozbiljnim stvarima, ali i općenito književnosti (“Tu se radi o tome da se zaustavi negdje nekakav konj... o tome kako iz nekakve violine izlaze male ribe i kotrljaju se niz stepenice”). Ne sviđa mu se niti to što “namjerno pišu hladno beskrvno” i sl. Milićević, dakle, književnost još uvijek vidi kao ozbiljan, životno važan posao koji onda mora i problematizirati ozbiljne probleme, a ne kao igru i samoj-sebi dostatan fenomen, kako ju je nedugo nakon njegove generacije shvaćao postmodernizam, kojem su Šoljan i Slamnig očito bili mnogo bliži. U *Pismu M. Lipnjaku* Milićević pak polemizira s Gustavom Krklecom povodom jedne od

njegovih kozerija objavljenih u “Vjesniku” 1954. u sklopu njegove poznate kolumne *Pisma iz provincije*, a u kojoj je mlade kritičare optužio za pridvorljivost, licemjerstvo, agresivnost i sl. Izražavajući mu dužno poštovanje, Milićević nema ništa protiv takvih Krklecovih kvalifikacija, ali traži od njega da ih detaljnije argumentira te da precizira na koje je kritičare mislio jer u suprotnom ispada da su svi takvi, što zacijelo neće biti točno.

Zanimljivo je da je polemičke tonove, od kojih inače nije prezao, Milićević bitno prigušio prilikom izvještavanja o tada vrlo delikatnim *pregovorima* između hrvatskih i srpskih filologa oko budućnosti *zajedničkog* hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog, hrvatsko-srpskog/srpsko-hrvatskog, hrvatskog ili srpskog/srpskog ili hrvatskog, odnosno jugoslavenskog jezika. Naime, izvještavajući 1954. u “Vjesniku” o *Anketi o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa* koju je provodio “Letopis Matice srpske”, te iste godine u istom listu o savjetovanju o toj temi u Novom Sadu, dakle o onome što danas nazivamo *novosadskim dogovorom*, Milićević samo navodi mišljenja istaknutih sudionika *pregovora* uzdržavajući se od izražavanja vlastitog mišljenja, da bi na kraju, citirajući Ivu Frangeša, zauzeo neutralan stav – *Budimo strpljivi!* – što je u onom trenutku, ruku na srce, možda bio i najmudriji potez.

O STRANIM KNJIŽEVNOSTIMA

Što se tiče stranih književnosti, Milićević je najveću pažnju posvećivao južnoslavenskim (odnosno tadašnjoj *jugoslavenskoj*) te talijanskoj i španjolskoj književnosti, a kao izvrstan prevoditelj često je komentirao i prijevode s tih i nekih drugih jezika.

Od pisaca s područja tadašnje Jugoslavije poduži osvrt posvetio je zajedničkoj zbirci *Pesmi štirih* (1953) slovenskih pjesnika Kajetana Koviča, Cirila Zlobeca, Janeza Menarta i Tone Pavčeka. Nakon opširnog uvoda o suvremenoj slovenskoj poeziji i njezinoj recepciji u Hrvatskoj, Miličević zaključuje da je ta zbirka možda značajan prilog slovenskoj poeziji posljednjih godina, kako je jednoglasno i ustvrdila slovenska kritika, ali u njoj “mi možemo naći vrlo malo ili gotovo ništa, što bi bilo za nas interesantno kao poetska građa“ jer su pjesme slovenskih pjesnika pisane “s vrlo malo slobode u izrazu, bez zaleta i iznenađenja, što bi nam bilo daleko interesantnije od stereotipne i naftalinom namirisane ugladenosti”. Za zbirku *Evropska noć* (1952) srpskog književnika Stanislava Vinavera kaže da nema “velike umjetničke vrijednosti“, ali da je “smiona knjiga”. Povodom zbirke *Lirski dnevnik* (1954) njezinom autoru, bosanskohercegovačkom pjesniku Salihu Aliću, savjetuje da “treba potražiti nove izvore, nove oblike” jer je u zbirci previše ponavljanja već viđenog. U posebnom eseju *Riječi za prazne ruke bola* pohvalno se izrazio o poeziji srpskog pjesnika Stevana Raičkovića. Za *zbornik pak lirike srpske i hrvatske*, koji je pod naslovom *Parnas* 1955. priredio Božidar Kovačević, Miličević ustvrđuje da je “zbornik bez objektivnosti i ukusa”, a igrajući se naslovom knjige *Svetlo i tamno* (1957) Slavka Leovca o književnosti Bosne i Hercegovine od 1918. do 1956., u osvrtu na tu knjigu govori da je više tamna nego svijetla, navodeći mnogo primjera već i pozitivističkih te formalnih pogrešaka u knjizi.

Čak tri teksta Miličević je posvetio “najvećem španjolskom pjesniku XX. stoljeća” Federicu Garciji Lorci, kojega je i prevodio. U prvome od njih donosi argumentirane prigovore na prijevode Miodraga Gardića

Lorcinih pjesama iz *Ciganskog romancera*, u drugome daje svoj doprinos razrješavanju dvojbi oko Lorcina rođenja i smrti, a treći je osvrt na Lorcin život i djelo povodom 20. godišnjice smrti. Obljetničarski osvrt Miličević je napisao i povodom 40. godišnjice smrti Rubéna Daria, “jedne od najzanimljivijih i najznačajnijih ličnosti u španjolskoj i hispano-američkoj književnosti s kraja prošloga i početka ovog stoljeća”. Pohvalio je i pojavu male panorame španjolske lirike u izboru i prijevodu već spominjanog Gardića (*Iz savremene španjske lirike*, 1954), no ponovno upućuje na neke probleme s njegovim prijevodima. Što se tiče Španjolaca, u ovoj knjizi nalazimo i Miličevićev ne baš pozitivan osvrt na rimsku izložbu (1954) slavnog španjolskog nadrealiste Salvadora Dalija.

Četiri teksta u knjizi govore o talijanskoj književnosti. U prvome od njih razmatra hipertrofiju književnih nagrada u Italiji, u drugome pozdravlja beogradsko izdanje djela osporavanog talijanskog pisca Alberta Moravije, u trećem daje osvrt na nekoliko knjiga koje su pokušale sagledati vrijednosnu bilancu talijanske književnosti posljednjih deset godina, dodajući, dakako, i svoj osvrt na taj problem, a četvrti je nekrolog “najvećem talijanskom slavistu” Luigiju Salviniju.

Poseban osvrt Miličević je posvetio i *Antologiji svjetske lirike* (1956) Slavka Ježića, pozdravljajući ju kao prvu takve vrste u nas, ali i upozoravajući na brojne nedostatke koje je uočio. Od stranih književnosti, osvrtno se još na prijevod Puškinova *Jevgenija Onjegina* iz pera Tomislava Prpića, koji je ocijenio kao do sada najbolji prijevod tog svjetski poznatog romana u stihovima na hrvatski jezik, ali još uvijek previše udaljen od ruskog originala. Na kraju pregleda Miličevićevih osvrta na strane književnosti, zanimljivo je primijetiti da je kratak info-

mativan osvrt posvetio i jednom turskom romanu (Halit Ziya Usakligil: *Bilježnica jednog pokojnika*, 1953), i to ne kao posebno uspješnom djelu, nego kao raritetnom primjeru prijevoda suvremene turske književnosti na hrvatski jezik.

DOKUMENT (BOLJIH) VREMENA

U kritikama i ostalim zapisima okupljenima u ovoj knjizi Milićević se pokazuje kao vrlo detaljan i pažljiv, ali i britak kritičar, nesklon kako “tetošenju” književnih početnika tako niti zatvaranju očiju pred evidentnim propustima, nelogičnostima ili problemima uočenima u djelima književnih klasika. No, jednako tako pokazuje se i kao vrlo pravedan te pošten kritičar koji će uvijek ukazati i na dobre strane tih istih djela. Jednom riječju, mogli bismo reći da je prije svega – kako je i sam u jednoj kritici napisao – “iskren i dobronamjeran”, a sve ostalo proizlazi iz toga. Nerijetko je zato bio prinuđen i na vođenje ne samo implicitnih, nego i eksplicitnih polemika s onima koji su donosili kojekakve neargumentirane sudove o ovome ili onome, i to ne samo u ne samo u čistim polemikama, nego u svim tekstovima. No, i u takvim situacijama pokazuje

izrazit osjećaj za mjeru. Iz te se *polemičnosti* većine njegovih tekstova lako može rekonstruirati i njegov pogled na određene književne probleme onoga vremena, odnosno probleme koji su mučili njegovu *izgubljenu* generaciju; kada je usporedimo s generacijama koje su slijedila nakon nje, možda i nije bila toliko izgubljena – koliko li su tek *izgubljeni* postmodernisti koje vodi geslo *sve ide!?*

Kako bilo da bilo, ne mogu ne primijetiti da Milićevićevi tekstovi posredno svjedoče i o vremenima kada je književna kritika bila mnogo cjenjeniji i produktivniji žanr nego danas, a on sam jedan od njegovih tadašnjih protagonista, kojega je vrijeme zaboravilo. Ova knjiga s punim pravom pretendira da ga od toga zaborava otme. U svakome slučaju Milićevićeve *Kritike i polemike* svjedoče o vremenima kada je pojava neke knjige, časopisa iličnosti pokretala burne polemike koje su zauzimale nemali dio (ne samo kulturnog) medijskog prostora. Konačno, svjedoče o vremenima kada su novine imale jake kulturne rubrike i jake kulturne priloge (npr. poznati “Vjesnikov” prilog *VUS* za koji je i Milićević pisao). Jednom riječi, o vremenima za kojima možemo donekle i žaliti jer svega toga danas gotovo da i nema.